

MEI 1940

**De strijd op
Nederlands grondgebied**

**Herman Amersfoort
Piet Kamphuis**
redactie

Boom, Amsterdam

Vormgeving: Boekhorst design, Culemborg

Cartografie: Louis Kaulartz, Den Haag

Druk: AD Druk, Zeist

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie is een zelfstandig wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum binnen de Nederlandse Defensie Academie (NLDA). Deze publicatie maakt deel uit van het onderzoeksprogramma van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De meningen en opvattingen die in deze publicatie worden uitgesproken, zijn en blijven voor de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur. Zij geven niet noodzakelijk de mening van de minister van Defensie weer.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means, without prior written permission from the publisher. The views expressed in this publication are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the Minister of Defence.

4e, herziene druk

© 2012 by the Netherlands Institute of Military History, The Hague, the Netherlands

Printed in the Netherlands

ISBN 978 94 6105 702 0

NUR 680

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

Woord vooraf 9

P.H. Kamphuis

Hoofdstuk 1 In de ban van de nederlaag 12

De geschiedschrijving over de meidagen

H. Amersfoort

De overweldiging van Nederland 13

Het trauma van de nederlaag 16

De Militaire Spectator en het zelfonderzoek 20

De ‘groene serie’ 23

L. de Jong en de verklaring van de snelle nederlaag 25

E.H. Brongers en de rehabilitatie van het Nederlandse leger 29

De geschiedschrijving over mei 1940 sinds 1990 34

Opnieuw de meidagen 36

Hoofdstuk 2 Het ontstaan van de Duitse dreiging 38

H.W. van den Doel

De gevolgen van de Eerste Wereldoorlog 39

Versailles 41

De jaren twintig: op zoek naar stabiliteit 43

Fascisme en nationaal-socialisme 44

Nationaal-socialisten aan de macht 46

Het Duitse streven naar ‘Lebensraum’ 50

Conclusie 57

Hoofdstuk 3 Tussen hoop en vrees 60

De Nederlandse krijgsmacht in het Interbellum

C.M. Schulten en P.M.J. de Koster

Inleiding 61

Het erfgoed van de neutraliteit 61

Na de Eerste Wereldoorlog 65

Schraalhans als keukenmeester, van 1922 tot 1933 68

Jaren van kentering 75

Oplopende spanningen 79

Het strategisch beleid 84

Winkelmans operatieplan 96

Hoofdstuk 4 **Storm op til** 106

De Duitse krijgsmacht in het Interbellum

J.W.M. Schulten

Inleiding 107

De Duitse herbewapening 110

De vuurdoop 120

Het Duitse operatieplan voor de ‘Westfeldzug’ 124

Het aanvalsplan van de 18. Armee 140

De alarmering 147

Hoofdstuk 5 **Duel der generaals** 148

Vijf oorlogsdagen op militair-strategisch niveau

H. Amersfoort en J.W.M. Schulten

Düsseldorf, vrijdag 10 mei 1940 149

Den Haag, vrijdag 10 mei 1940 151

Düsseldorf, zaterdag 11 mei 1940 159

Den Haag, zaterdag 11 mei 1940 161

Düsseldorf, zondag 12 mei 1940 166

Den Haag, zondag 12 mei 1940 167

Düsseldorf, maandag 13 mei 1940 171

Den Haag, maandag 13 mei 1940 174

Düsseldorf, dinsdag 14 mei 1940 178

Den Haag, dinsdag 14 mei 1940 179

Rijsoord, woensdag 15 mei 1940 183

Hoofdstuk 6 **Fall Festung** 186

De aanval op het regeringscentrum

C.M. Schulten

Inleiding 187

Ypenburg, Valkenburg en Ockenburg door de Duitsers veroverd 188

De verdere strijd om de vliegvelden op 10 mei 193

De herovering van Ypenburg 195

De strijd om Valkenburg 196

Ockenburg weer in Nederlandse handen 200

Verdere acties tegen de luchtlandingstroepen en het gevecht bij Overschie 203

Slotopmerkingen 207

Hoofdstuk 7 **Betwist terrein** 210

De strijd in Limburg, Noord-Brabant en Zeeland

H.W. van den Doel

Inleiding 211
De acties tegen de Maasbruggen 213
Het gevecht bij Mill 220
Doortocht door Noord-Brabant 230
Zeeland worstelt verder 241
De laatste weerstand gebroken 251
Conclusie 257

Hoofdstuk 8 Het veldleger bezwijkt 260

De strijd om de Grebbelinie
H.W. van den Doel

Inleiding 261
De val van de IJssellinie 266
De aanval op de voorposten van de 1ste Divisie 271
De tegenmaatregelen van generaal Harberts 280
De Duitse aanval op de hoofdweerstandstrook 283
Chaos bij de militaire leiding 289
De val van de Grebbelinie 294
De strijd bij Scherpenzeel 303
Het einde 307
Conclusie 310

Hoofdstuk 9 “Vorwärts denken, vorwärts sehen, vorwärts reiten”! 314

De strijd in de noordelijke provincies
P.H. Kamphuis

De territoriale verdediging van het Noorden des lands 318
Een ochtend strijd en een vergeefse achtervolging 320
De ineenstorting van de Wonsstelling 324
De gewelddadige verkenning mislukt 328
Conclusie 333

Hoofdstuk 10 Geen brug te ver 334

De strijd om de Moerdijkbruggen, Dordrecht en Rotterdam
H.W. van den Doel

De Duitse plannen 335
De Nederlandse paraatheid 337
De Duitse luchtlandingen 339
De consolidatie van de Duitse posities 346
De acties van de grensbataljons en de Groep Kil 348
De Lichte Divisie grijpt in 351
‘Die Panzer’ komen op tijd 359

De strijd in Rotterdam 365
Het bombardement op Rotterdam 369
Conclusie 377

Hoofdstuk 11 De proef op de som 380

H. Amersfoort

Onverwerkt verleden? 381
De militaire operaties geanalyseerd 389
Het vooroorlogse defensiebeleid: herwaardering gewenst? 394

Bijlagen

Globaal overzicht organisatie KL 401
Globaal overzicht organisatie *Heeresgruppe B* en *Luftflotte 2* 403
Legenda van kaarten en schema's 405
Vergelijkend overzicht van rangen 407

Noten 409

Beredeneerde literatuurlijst 422

Register op personen en plaatsnamen 445

Afkortingenlijst 456

Illustratieverantwoording 458

Biografische notities 459

Woord vooraf

In 1990 verscheen bij Sdu Uitgevers de eerste editie van dit boek. Het bleek in een behoefte te voorzien. Binnen een half jaar was het uitverkocht. Recensenten en de meeste lezers waardeerden de verfrissende aanpak. In wetenschappelijke kringen werden de conclusies goed ontvangen. Het boek riep echter ook weerstand op en het werd voorwerp van een soms emotionele discussie. Onze conclusies over het bombardement op Rotterdam, over de strijd op de Grebbeberg en, in verband daarmee, over de schendingen van het oorlogsrecht in het bijzonder raakten gevoelige snaren. In het najaar van 2000 spande een veteraan, gesteund door een aantal particuliere en institutionele medestanders, een kort geding aan tegen de twee eindredacteuren en hun broodheer, de minister van Defensie. De rechtbank wees de vordering om bepaalde passages aan hun wensen aan te passen, echter van de hand. De rechter vond vrijheid van meningsuiting en historisch-wetenschappelijke onderzoeksvrijheid van groot belang.

Als eindredacteuren hebben we altijd alle kritiek serieus genomen. Waar nodig is aanvullend onderzoek verricht of zelfs, zoals in de kwestie van de schending van het oorlogsrecht, baanbrekend nieuw onderzoek uitgevoerd. Daarnaast hebben we relevante nieuwe literatuur en de oogst van archiefvondsten bijgehouden. In 2005 vond een tweede, geheel herziene druk zijn weg naar de boekhandel. De geschiedenis herhaalde zich. Ook deze uitgave vond moeiteloos zijn weg naar veel huis- en studeerkamers. Voor velen was het een standaardwerk. Critici bleven hun bezwaren houden. Zij bleken meer moeite dan wij te hebben met het beroemde adagium van Pieter Geyl dat 'geschiedenis een discussie zonder eind is'.

In 2010 verscheen met toestemming van Sdu Uitgevers in de serie *History of Warfare* bij de Koninklijke Brill *May 1940. The Battle for the Netherlands*. De Nederlandse geschiedenis toegankelijk maken voor een buitenlands publiek vergt met een andere blik naar vertrouwde stof kijken. Daarbij komt dat er de afgelopen jaren een aantal interessante studies zijn verschenen die nieuwe inzichten bieden. In dit boek zijn die pas verworven kennis en verfrissende invalshoeken verwerkt; een proces dat Herman Amersfoort en ik opnieuw volledig voor onze rekening hebben genomen. We werden overigens bij de verwerking van nieuwe literatuur ook geconfronteerd met de invloed van het eigen werk sinds 1990. Zo merkt de auteur van een recent verschenen boek over de strijd voor de Afsluitdijk op dat niemand in Friesland meer gelooft in de mythe van de Dodendam en dat ik mijn pijlen beter op andere doelwitten kan afvuren. Ik wil niet verhelen dat ik deze vorm van kritiek met genoegen heb gelezen.

Veel voldoening geeft het dat we – opnieuw dankzij de ruimhartige medewerking van Sdu Uitgevers – deze herziene druk kunnen uitbrengen bij de uitgeverij Boom. Voor ons is daarmee een cirkel gesloten: in 1990 was drs. Geert van der Meulen de verantwoordelijke uitgever van de eerste editie, en nu, ruim 20 jaar later, is hij dat opnieuw voor de vierde editie. Wij zijn deze gedreven en integere vakman en onderhoudende gesprekspartner veel dank en respect verschuldigd – en in hem roemen we alle leden van zijn team.

Deze uitgave was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van velen. We zijn onze collega's bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (en voorgangers) en bij de Nederlandse Defensie Academie dank verschuldigd voor het stimulerende werkklimaat en de professionele ondersteuning. Daarnaast hebben we de afgelopen twee decennia mogen profiteren van de kennis en inzichten van materiedeskundige meelezers. Bij de eerste druk waren dit: dr. W. Bevaart, prof. dr. J.C.H. Blom, brigadegeneraal prof. J.M.J. Bosch, drs. R.P.F. Bijkerk, kolonel mr. E.L. Gonsalves (†), dr. J.A.M.M. Janssen, prof. dr. W. Klinkert, M. Nijpjes, J.P. Puijpe, dr. D.C.L. Schoonoord, prof. dr. J.P. Sigmond, prof. dr. G. Teitler, brigadegeneraal J.C.A.C. de Vogel en L.P.J. Vroemen (†). Laatstgenoemde heeft toen, evenals M. Brink en C. Cramer, waardevolle suggesties voor de beeldresearch gedaan.

Bij de tweede druk hebben we opnieuw mogen profiteren van de wijsheid van prof. dr. J.C.H. Blom. We zijn nog steeds prof. dr. J.Th.M. Bank en prof. dr. T.D. Gill zeer erkentelijk voor hun adviezen. Kapitein drs. T.A.H.F. Olivier tekende destijds voor de beeldresearch. Het werken aan de Engelstalige editie heeft ons verrijkt door het commentaar van de *peer reviewers* en de kritische vragen van vertaalster Fiona Nauta.

Bij deze druk hebben we net als al bij de Engelstalige editie het geval was, mogen profiteren van de toewijding en het jachtinstant van drs. M. van der Zee, met als resultaat een fraaie beeldselectie. In al die jaren, bij alle drukken, zijn cartograaf en vormgever L.C. Kaulartz en bureauredacteur drs. M.E. Horré onvermoeibare steunpilaren gebleken. Hetzelfde geldt voor O. Groot, de beheerder van het beeldarchief van het NIMH. Hun vakmanschap, oog voor detail en verantwoordelijkheidsbesef verlichtten niet alleen het werk van de eindredacteurs, maar droegen in niet geringe mate bij aan de kwaliteit van *Mei 1940*.

Ten slotte, meer dan ooit geldt dat eventuele onjuistheden en andere gebreken slechts twee personen mogen worden aangerekend: de eindredacteurs.

Drs. Piet Kamphuis

Directeur Nederlands Instituut voor Militaire Historie

In de ban van de nederlaag

De geschiedschrijving over de meidagen

De overweldiging van Nederland

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 overschreden Duitse troepen de Nederlandse grenzen. Geschokt moest de regering erkennen dat de sedert 1839 gevolgde neutraliteitspolitiek niet bestand bleek tegen de Duitse expansiezucht. Vastberaden werden de wapens opgenomen, maar reeds na enkele dagen ontstond militair een uitzichtloze situatie. Op 14 mei zag de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, generaal H.G. Winkelman, zich dan ook gedwongen te capituleren. De nederlaag kwam eerder dan verwacht. Vrij algemeen was door de legerleiding, en op haar gezag ook door de regering, aangenomen dat de krijgsmacht de strijd minimaal twee à drie weken zelfstandig zou kunnen volhouden, in afwachting van te hulp schietende bondgenoten.

De schok, veroorzaakt door de snelle capitulatie, de confrontatie met het oorlogsgeweld op eigen bodem, de doden en gewonden, de materiële schade, de vernedering van de bezetting, de verontwaardiging over wat het Derde Rijk het land had aangedaan, en niet in de laatste plaats de gebrekkige informatie over het vele dat zich in die vijf dramatische dagen had afgespeeld, riep bij menigeen speculaties, gissingen en geruchten op over het hoe en waarom van de gebeurtenissen.

Het is dan ook geen wonder dat al tijdens de eerste oorlogsdagen verklaringen begonnen te circuleren voor de zich voltrekkende catastrofe. Sommigen, vooral buiten militaire kring, oordeelden hard over het tekortschieten van de krijgsmacht. Anderen daarentegen klampten zich vast aan daden die een hart onder de riem staken en ertoe konden inspireren zich niet bij de Duitse overheersing neer te leggen. Uit de verwarring van de vijf oorlogsdagen ontstond aldus na verloop van tijd een beeld van de meidagen dat bijzonder geschikt was de pijn van de nederlaag te verzachten. Het zegt iets over de verwerking van de nederlaag dat dit beeld diep wortel schoot en zich, voorzover het later onnauwkeurig bleek, soms moeilijk liet corrigeren.

Een belangrijk element uit dit beeld was de verontwaardiging over de, naar men vond, onverhoedse en verraderlijke manier waarop het land door de Duitse krijgsmacht was overvallen. Deze verontwaardiging vloeide voort uit de steeds gekoesterde wens neutraal te blijven in een gewapend conflict tussen het Derde Rijk enerzijds en Frankrijk en Engeland anderzijds. In deze geest richtte koningin Wilhelmina zich via de dagbladen in haar proclamatie van 10 mei 1940 tot het Nederlandse volk, toen ze zei: “Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden is in den afgelopen nacht door de Deutsche weermacht zonder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons grondgebied gedaan.”

Over het verloop van de strijd vestigden zich ook al snel de eerste meningen. De landmacht, inclusief de luchtmacht, en de marine hadden zich uit alle macht en, zoals Winkelman het op 14 mei in zijn radiotoespraak naar aanleiding van de capitulatie uitdrukte, “met een moed, die onvergetelijk zal blijven” te weer gesteld. “Maar de strijd was te ongelijk; onze troepen stonden tegenover techni-

In de ochtend van 10 mei 1940 worden de toegangen naar het Centraal Station in Amsterdam afgesloten.

sche middelen waartegen de grootste menselijke moed niet is opgewasschen.”¹ De opmerkingen over de moderne Duitse strijdmiddelen doelden met name op het gebruik van tanks, het overwicht in de lucht en de inzet van parachutisten en luchtlandingseenheden. Verder werd de snelle Nederlandse nederlaag in sterke mate geweten aan de slechte bewapening en uitrusting van de eigen krijgsmacht.

Daarnaast bedienden de Duitsers, alsof zij aan hun technische overwicht niet genoeg hadden, zich ook nog eens van ongeoorloofde krijgslisten, schonden zij het oorlogsrecht en lieten zij zich helpen door een Vijfde Colonne van Duitse en Nederlandse verraders. Ook hier werkten mededelingen van hogerhand, reeds tijdens de gevechtsdagen gedaan, aan de beeldvorming bij burger en militair mee. Zo spraken de communiqués die het Algemeen Hoofdkwartier op 10 mei in de kranten liet publiceren, van Duitse parachutisten, vermomd in Nederlandse uniformen, maakten zij melding van een geval waarin een Duitse officier dreigde Nederlandse krijgsgevangenen te zullen afmaken en spraken zij er schande van dat Duitse militairen krijgsgevangenen als dekking gebruikten. Een legerbericht van 11 mei maakte melding van een gevecht op de Suezkade in Den Haag met in Nederland woonachtige Duitsers die naar het centrum van de stad oprukten.

Deze intrigerende combinatie van hele en halve waarheden bood een eerste verklaring van de snelle nederlaag. Wellicht is het zelfs beter niet van een verklaring, maar van een rechtvaardiging van de nederlaag te spreken, omdat de behoefte niet zozeer uitging naar kennis van de ware toedracht, maar naar een

voorstelling van zaken die de eigen capitulatie draaglijk kon maken. De Duitse superioriteit, gepaard aan verraad en bedrog, gaven de nederlaag, hoe bitter die verder ook was, een onafwendbaar karakter. Het ongunstige verloop van de gevechten werd zo letterlijk een geval van overmacht en dat kon, voor wie daar behoefte aan had, iets wegnemen van de eigen verantwoordelijkheid voor de nederlaag. L. de Jong heeft ten aanzien van het bij de bevolking gegroeide beeld gesproken van een “tegelijk dramatische en romantische simplificatie waarvan de grondtoon was dat de Duitsers, hadden zij slechts normale strijdmethoden toegepast, dat moedige en heldhaftige Nederland er niet onder gekregen zouden hebben – daar waren abnormale, ja misdadige strijdmethoden voor nodig geweest”.²

Hoewel, zoals gezegd, de krijgsmacht onmiddellijk na de capitulatie hier en daar harde verwijten werden gemaakt over de korte duur van de geboden weerstand, werd er al spoedig op gewezen dat datzelfde zwakke Nederlandse leger op meer dan één plaats de Duitse opmars tot staan had weten te brengen. En, zo vertelde men, waar de Duitsers wel waren doorgebroken, hadden zij een hoge prijs moeten betalen. Al met al had de *Wehrmacht* aan de verovering van Nederland nog vijf dagen handen vol werk gehad: veel langer dan zij zelf vooraf had aangenomen. De Duitse verliezen zouden dan ook zeer hoog zijn geweest: met name op de Afsluitdijk, op de Grebbeberg en rond de residentie. De eerste twee operatietonelen hielden er hun bijnamen, respectievelijk de ‘dodendam’ en de ‘duivelsberg’, aan over. Bij de strijd om Den Haag had de Nederlandse luchtverdediging de *Luftwaffe* een zware slag toegebracht. De grootste prestatie van het Nederlandse leger was de uitschakeling van de luchtlandingstroepen in de omgeving van Den Haag geweest. Dit Duitse elitekorps, zoals het al spoedig zou worden aangeduid, slaagde er niet in de vliegvelden te veroveren en werd vervolgens door sneuvelen en gevangenneming danig uitgedund. Verder had het Korps Mariniers, de ‘Zwarte Duivels’, het de Duitsers in Rotterdam zo lastig gemaakt dat deze tot een regelrechte terreurdaad hadden moeten overgaan: het bombardement. Om verdere, zinloze slachtoffers onder de burgerbevolking te vermijden was Winkelman vervolgens tot de capitulatie overgegaan. Had de Nederlandse overgave nog langer op zich laten wachten, dan zouden andere steden zijn verwoest, net zo lang tot de Duitsers hun doel hadden bereikt.

Onder de heersende omstandigheden van 1940 en de vijf volgende oorlogsjaren had het hierboven geschetste beeld van de voorbij strijd een onmiskenbaar bestaansrecht. Het maakte de nederlaag draaglijk en gaf, door het leggen van de nadruk op de hoge Duitse verliezen, zin en betekenis aan de gebrachte offers. Bovendien bewees het goede diensten buiten bezet gebied, waar uitgeweken Nederlandse autoriteiten aan de geallieerden moesten uitleggen dat het voorheen neutrale Nederland een waardevolle bondgenoot was en door zijn verzet tegen de Duitse agressie de geallieerde steun ook verdiende.

Een treffend voorbeeld hiervan was het in september 1940 in Londen verschenen boekje *The Rape of the Netherlands*, van de hand van niemand minder dan mr. E.N. van Kleffens, de minister van Buitenlandse Zaken uit het laatste vooroorlogse

kabinet en als zodanig de eerstverantwoordelijke voor het gevoerde neutraliteitsbeleid. In mei 1941 verscheen, eveneens in Londen, een Nederlandse vertaling onder de titel *De overweldiging van Nederland*. Alle juist genoemde thema's keerden hier in een weldoortimmerde apologie terug, met een onevenredig grote aandacht voor het optreden van de Duitse luchtlandingstroepen bij Den Haag, voor het funeste werk van de Vijfde Colonne, voor ongeoorloofde krijgslisten en, als climax, voor het bombardement op Rotterdam, dat als "een der ergste misdaden in de militaire geschiedenis" werd gebrandmerkt en zo'n 30.000 slachtoffers onder de burgerbevolking had veroorzaakt.³ Het dappere verzet in de Grebbelinie mocht toen niet meer baten, aldus Van Kleffens.

Van dit werkje, dat meermalen werd herdrukt, verscheen in 1941 een Amerikaanse editie *Juggernaut over Holland. The Dutch foreign minister's personal story of the invasion of the Netherlands*, terwijl nog tijdens de oorlog in Zwitserland en Mexico een Duitse respectievelijk Spaanse vertaling het licht zagen. De inspanningen van Van Kleffens en het Nederlandse voorlichtingsapparaat droegen ertoe bij dat ons land als een betrouwbare bondgenoot werd geaccepteerd, of zoals het in de woorden van de *Daily Telegraph* van 10 juli 1941 luidde, "it is safe to go tiger-shooting with them".⁴ Het geschetste beeld is sindsdien in het buitenland blijven voortleven. Zo worden Warschau, Rotterdam en Coventry vaak in één adem genoemd als slachtoffers van gewetenloze Duitse luchtbombardementen.

Het heersende beeld van de meidagen ziet men eveneens in vlammende bewoordingen samengevat in *Je Maintiendrai. Een jaar nazi-tyrannie in Nederland*, het eerste deel van een trilogie die tussen 1941 en 1944 in Londen verscheen. De schrijver was de uitgeweken oud-redacteur van *De Groene Amsterdammer*, L. de Jong. Het boek moest dienen de lezer over de schok van de snelle nederlaag heen te helpen, of zoals De Jong het zelf uitdrukte in het voorwoord: "Maar dit boek zou zijn werkelijk doelwit missen, indien het den lezer niet vervulde van vlammende verontwaardiging over Duitse plundering en Duitse tyrannie, van bewondering voor den stoeren geestelijken weerstand van onze landgenooten, en van vastberadenheid om den strijd tegen de Nazi-pest tot het uiterste en met inspanning van alle krachten voort te zetten."⁵

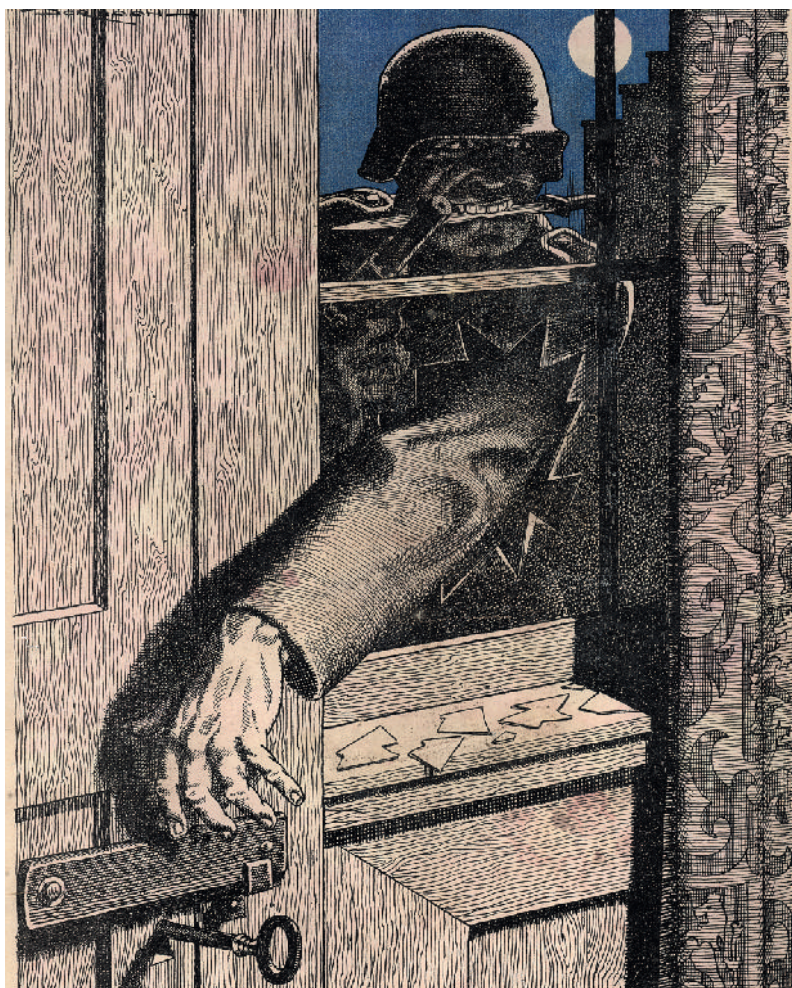
Het trauma van de nederlaag

In Nederland zelf ontstond eerst na de bevrijding in 1945 de gelegenheid onbellemd te publiceren over de meidagen. Daarvan werd gretig gebruikgemaakt. Als wij de schaarste aan papier in aanmerking nemen, verschenen opvallend vlug de eerste herinneringsboeken. Dikwijls waren deze geschreven door oud-militairen uit 1940. De titels wijzen rechtstreeks terug naar de ervaringen van het gevechtveld, zoals E.P. Webers, *De vuurproef van het grensbataljon*, over de strijd aan het Maas-Waalkanaal. Sommige schrijvers namen het verslagen leger van 1940 in bescherming tegen beschuldigingen als zou de nederlaag te wijten zijn geweest aan het persoonlijk tekortschieten of zelfs de plichtsverzaking

van de toenmalige militairen. Moesten er schuldigen worden aangewezen, dan waren dat veeleer de politici uit de vooroorlogse jaren, aangezien zij de eerste verantwoordelijkheid hadden gedragen voor het beleid van bezuiniging op en afbraak van de landsverdediging.

Daarnaast kwamen al spoedig herdenkingsboeken op de markt. Een vroeg voorbeeld hiervan is G.H. Hoek, *Doodenwacht bij onze gevallen*, waarvan de eerste druk al in mei 1945 uitkwam. Het was een uitgave van het in 1941 door ds. D. Ringnalda opgerichte comité 'Eereschuld en Dankbaarheid'. De publicatie is interessant, omdat het beeld van de strijd, dat erin wordt opgeroepen, nog allerlei overeenkomsten vertoont met de opvattingen die sinds 1940 waren ontstaan als reactie op de nederlaag. De oorlogsweduwen kregen een exemplaar aangeboden. De functie van het boekje is dan ook niet zozeer een begin te maken met de geschiedschrijving over de meidagen als wel de slachtoffers van de strijd hulde te brengen en hun nabestaanden te troosten.⁶

In 1945 verscheen *Nachtmerrie over Nederland*. Een herinneringsalbum van de politiek tekenaar L.J. Jordaan. Deze cartoon vertolkte de heersende verontwaardiging over de Duitse inval.

Andere auteurs probeerden wel geschiedschrijving en verwerking van de nederlaag te combineren. Een voorbeeld hiervan is het in 1946 uitgekomen boekje van O. Ebbens en E. Wijga met de veelzeggende titel *Dodendam. De strijd voor en op de Afsluitdijk in de Meidagen van 1940*, dat behalve op eigen herinneringen ook op schriftelijke bronnen berustte. Een ander voorbeeld is het in 1948 verschenen *De Zwarte Duivels van Rotterdam*, over het optreden van de mariniers in de Maasstad, voorzien van een voorwoord van de toenmalige bevelhebber der Zeestrijdkrachten. Boeken als deze, hoewel gegoten in de vorm van geschiedschrijving, namen weinig kritische afstand van het beeld van 1940.

Ook in de verslagen van de Parlementaire Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945, waarvan het deel over het militaire beleid in 1939-1940 in 1949 van de pers rolde, stak de beeldvorming uit 1940 hier en daar de kop op. De Enquêtecommissie kon al profiteren van de eerste resultaten van het officiële historische onderzoek naar de krijgshandelingen van 1940, dat na de bevrijding bij de Generale Staf ter hand was genomen. Dit onderzoek, waarover later meer, had in 1947 het *Beknopt overzicht van de krijgsverrichtingen der Koninklijke Landmacht 10-19 mei 1940* opgeleverd. Het was de eerste samenvattende beschrijving van de strijd op het gehele Nederlandse grondgebied, waarin de feitelijke reconstructie van de gebeurtenissen voorop stond en waarin het oude beeld derhalve grotendeels afwezig was. In veel gevallen kon de Enquêtecommissie daardoor al tot een goed afgewogen oordeel komen.

Verschillenden van de gehoorde getuigen hadden zich echter minder van het traditionele beeld losgemaakt en zo kregen elementen daaruit toch een plaatsje in de conclusies van de commissie.⁷ Zo uitte zij haar verontwaardiging over het onverhoedse karakter van de Duitse aanval gezien het ontbreken van een voorafgaande, formele oorlogsverklaring en nam zij berichten over het werk van een Vijfde Colonne in Rotterdam serieus. Ook de herhaalde schendingen van het oorlogsrecht bij de behandeling van Nederlandse krijgsgevangenen nam de commissie hoog op. Zij verwierp met zoveel woorden de suggestie dat het hier zou gaan om incidenten voor rekening van individuele militairen en zag er een “weloverwogen plan” in, voorbereid onder de rechtstreekse leiding van Hitler. Vooral de *Waffen ss*, het nationaal-socialistische militaire elitekorps, was in dit verband zeer verdacht. Verder onderstreepte de commissie het belang voor de geallieerde oorlogvoering van de strijd tegen de luchtlandingstroepen in de omgeving van Den Haag, door de verliezen die deze “overmachtig bewapende en langdurig getrainde troepen” leden, in verband te brengen met de afgelasting van de Duitse invasie in Engeland. Ten slotte maakte zij met bewondering melding van de hoge verliezen – een half bataljon zou zijn gesneuveld – die de verdedigers van de Afsluitdijk de Duitsers hadden toegebracht.

Weer andere schrijvers gingen op zoek naar de diepere oorzaken van de nederlaag van 1940. Na de bevrijding heerste het inzicht dat de veel te zwakke band tussen volk en krijgsmacht en de geringe maatschappelijke belangstelling voor alles wat met de landsverdediging verband hield, in hoge mate verantwoordelijk waren geweest voor het beleid van afbraak en verwaarlozing van

de defensie in de vooroorlogse jaren. Ook de herbewapening in de tweede helft van de jaren dertig was daardoor te weinig voortvarend ter hand genomen. In 1940 kreeg het land hiervoor de rekening gepresenteerd: een verslagen krijgsmacht en vijf donkere bezettingsjaren. Een dergelijke analyse treft men al aan bij de Enquêtecommissie, ditmaal op gezag van generaal-majoor titulair V.E. Nierstrasz. Deze gebrevetteerde beroepsofficier, die als luitenant-kolonel in de staf van de commandant van het Veldleger de strijd van nabij had meegemaakt, was later de drijvende kracht achter de al genoemde officiële geschiedschrijving over de meidagen bij de Generale Staf. In maart 1948 betoogde hij in een uitvoerige memorie aan de commissie: "Ons volk dacht vóór 1940 niet nationaal, voelde niets voor zijn weermacht en miste in brede lagen een juist tuchtgevoel. Ons leger was niet gevormd volgens de eisen van een goede legervorming, doch was het product van onvoldoende geld en onvoldoende bereidheid tot persoonlijke offers, die verbonden zijn aan een grote jaarlijkse lichte, lange oefentijd en een voldoende aantal herhalingslichtingen."⁸

Het is van belang op te merken dat Nierstrasz dit oordeel, blijkens de rest van de memorie, uitsprak over praktisch de gehele periode tussen de wereldoorlogen. Uit zijn opsomming van de tekortkomingen van personeel en materieel in de meidagen trok de generaal de conclusie dat de fatale ontwikkeling zijns inziens eigenlijk al was begonnen bij de reorganisaties en bezuinigingen van de vroege jaren twintig. Pas omstreeks 1937 werd een kentering zichtbaar, maar de herstelmaatregelen kwamen te laat en werden te traag uitgevoerd om nog effect te kunnen sorteren. Later zette Nierstrasz, inmiddels een gevestigde autoriteit op het gebied van de geschiedschrijving over de meidagen, deze gedachtegang voort en concludeerde hij dat van de gevechtskracht van een dergelijk leger, althans achteraf gezien, te rooskleurige verwachtingen waren gewekt. Bij de beoordeling van het optreden van de troepen in 1940 mocht dit, zo meende hij, niet worden vergeten. In het voorwoord op een van zijn werken over de meidagen merkte hij hierover op: "Na de capitulatie in mei 1940 was het oordeel van velen over onze troepen zeer hard, doch bestudering van de literatuur over de oorlog 1940-1945 hier en elders toonde, dat het harde oordeel van 1940 herziening behoeft; het vond voor een deel zijn grond in overschatting van hetgeen kon worden verwacht van een onder moeilijke morele en materiële omstandigheden geplaatste onervaren troep in een ongelijke strijd. De Nederlandse soldaat en zijn officieren doen, indien men hen goed opleidt en van de nodige middelen voorziet, voor de militairen van de naburige landen niet onder."⁹

Het citaat is uit 1957. Het verstrijken van de tijd en gedegen historisch onderzoek hadden toen al de emoties rond de nederlaag gedempt, althans bij Nierstrasz. Nuchtere constatering bleven over. Dit blijkt eens te meer wanneer we de toon van Nierstrasz vergelijken met die van een van zijn medewerkers in de inleiding op het reeds genoemde *Beknopt overzicht* van negen jaar daarvoor. Toen heette het nog: "De gebreken, die zich in de Koninklijke Landmacht tijdens de oorlogsdagen hebben geopenbaard, waren het rechtstreeksche gevolg van de onjuiste defensiepolitiek, die op haar beurt samenhang met de onvol-

doende belangstelling voor de landsverdediging, waarvan ons volk in den loop van zijn geschiedenis reeds vaker blijk heeft gegeven. De gevolgen waren ditmaal zeer bedenkelijk. Indien het nageslacht zich bewust blijft van de talrijke offers, welke het Nederlandsche Volk en het Nederlandsche Leger ten bate van het nageslacht hebben gebracht, teneinde een roemloos en tijdelijk ondergaan van onze natie te voorkomen, mag worden gehoopt en verwacht, dat de bittere les 1940 voor een herrijzend Nederland niet zonder vrucht zal zijn geweest.”¹⁰

Hier staan nog de zingeving van de gebrachte offers en, nauw daarmee verbonden, de lering die uit de gemaakte fouten valt te trekken, in het middelpunt.

Dit laatste thema, dat van de lering, zou nog politieke betekenis krijgen. Voor de pleitbezorgers van een krachtige krijgsmacht lag in de naoorlogse jaren, een periode waarin de spanningen tussen Oost en West snel toenamen, een waarschuwing tegen een noodlottige herhaling van het defensiebeleid van het Interbellum voor de hand. Men herkent hierin gemakkelijk het beslag dat het recente verleden overal in Europa en daarbuiten op de naoorlogse politici legde. Was de opkomst van Hitler-Duitsland te voorkomen geweest? Was de *Appeasement*-politiek achteraf gezien niet een grote vergissing geweest, met het akkoord van München als tragisch dieptepunt? Was het niet beter geweest het kwaad met krachtig militair optreden in de kiem te smoren? De tegenstelling tussen Oost en West tijdens de Koude Oorlog maakte dit soort vragen tot in de jaren zeventig actueel. Ook aan het begin van de jaren tachtig, bij de emotionele discussies over het NAVO-dubbelbesluit, hanteerden voorstanders van plaatsing van kruisraketten onder meer argumenten ontleend aan de bittere ervaringen van 1940.

Het voorgaande overziend, kan men concluderen dat de schok van de nederlaag tot zeer uiteenlopende reacties in de literatuur heeft geleid. In sommige publicaties stond het bieden van troost en zingeving voorop, andere waren op zoek naar rechtvaardiging van het debacle, weer andere beperkten zich tot een zo zakelijk mogelijke beschrijving en verklaring van het gebeurde. Terloops is al een paar maal gewezen op de officiële geschiedschrijving over de meidagen bij de Generale Staf en de rol van Nierstrasz daarin. Het is de moeite waard daaraan afzonderlijk aandacht te besteden, omdat de publicaties van Nierstrasz en zijn medewerkers het uitvoerigste en meest gedetailleerde overzicht van de strijd bieden en omdat zij, wegens hun betrouwbaarheid en rijkdom aan gegevens, door geen enkele onderzoeker van de meidagen kunnen worden genegeerd.

De Militaire Spectator en het zelfonderzoek

De eer een begin te hebben gemaakt met een zo zakelijk mogelijke reconstructie van de krijgshandelingen in de meidagen komt toe aan *De Militaire Spectator*, sinds jaar en dag hét toonaangevende krijgskundige vaktijdschrift in ons land. Ook in dit geval gaf de verrassend snelle nederlaag de eerste prikkel. De redactie opende het julinumnummer van 1940 met een korte beschouwing over de recente gebeurtenissen: “Twee maanden is het reeds geleden dat wij onze worsteling inzetten